

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ: ПОДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ

Юстина Сегеш Фрелак, політичний аналітик/ радник ICMPD

Кейтлін Каціафікас, політичний аналітик ICMPD

Понад 2 млн осіб перетнули кордони України, рятуючись від вторгнення Росії, яке почалося 24 лютого. Зараз увагу цілком очікувано зосереджено на їх в'їзді та прийомі. Але незабаром ЄС доведеться поміркувати, як найкраще допомогти цим новоприбулим влаштуватися. Активація минулого тижня Директиви про тимчасовий захист надає (переважно) українцям право на доступ до основних інтеграційних послуг та працевлаштування. Національні адміністрації зараз стикаються з неймовірним викликом, намагаючись зробити такий доступ реальністю.

Понад 1 млн осіб перетнули кордон України лише за перший тиждень, рятуючись від вторгнення Росії, а за останніми оцінками агенцій ООН, у разі продовження конфлікту з країни можуть переміститися 4 млн осіб. Звісно, наразі увагу зосереджено на в'їзді та прийомі тих, хто рятується від війни в Україні, адже фізична безпека та гуманітарна допомога повинні бути першочерговим пріоритетом. Але незабаром державам-членам ЄС доведеться поміркувати про те, як найкращим чином допомогти новоприбулим влаштуватися шляхом надання інтеграційної підтримки. Активація Директиви про тимчасовий захист, яка відбулась минулого тижня, є важливим – та історичним – кроком, який також дає можливість громадянам та особам, що проживають Україні тривалий час, отримати доступ до основних інтеграційних послуг і працювати. З минулого досвіду ми знаємо, що дії на випередження є ключем до підтримки успішної інтеграції. З огляду на це, слід взяти до уваги деякі важливі міркування:

Хто прибуває і куди?

Оскільки українська влада вимагає, щоб чоловіки у віці 18-60 років залишалися і підтримували країну у період війни, кордон з ЄС наразі перетинають переважно жінки та діти, а також літні чоловіки. Швидка ескалація конфлікту означала, що їм довелося виїжджати швидко, а часу на підготовку перед перетином кордону було мало. Рятуватися довелося не лише громадянам України: студенти, робітники та біженці з інших країн також були вимушені зірватися з насиджених місць безпосередньо через

спалах конфлікту. Не всі неукраїнці підпадають під дію Директиви про тимчасовий захист, і щодо таких осіб державам-членам доведеться вирішувати, чи зможуть вони залишитися.

Більше [2 млн осіб](#) полишили Україну, перетнувши міжнародні кордони, причому переважна більшість з них прямує до сусідніх країн ЄС (Польща, Угорщина, Словаччина та Румунія). Тим часом у Польщі, Італії, Чехії, Іспанії та Німеччині проживають найбільші українські громади в ЄС (за кількістю [дозволів станом на кінець 2020 р.](#)), більшість з яких приїхали на роботу. Українці надзвичайно мобільні: [згідно з опитуванням 2018 р.](#), чверть українців повідомили, що вони або члени їхньої родини раніше вже тимчасово працювали за кордоном. Дехто, залишаючи Україну, має особисті контакти в певних країнах ЄС і переїжджає туди, щоб [приєднатися](#) до них – і, що важливо, безвізовий режим наразі дозволяє їм це робити (на відміну від більшості інших біженців). Такі мережі особистих контактів є важливим джерелом допомоги, але додаткова підтримка з влаштуванням, безумовно, знадобиться – особливо особам з обмеженим соціальним капіталом.

Де вони мешкатимуть?

Житло є однією з найнагальніших потреб. Зіткнувшись з такою кількістю прибулих, сусідні країни залучили готові приміщення – деякі з них використовують існуючі притулки або будують тимчасові табори, а інші покладаються на [готелі та гостьові будинки](#). Ці заклади будуть особливо важливими для новоприбулих без сім'ї чи друзів, у яких вони могли б зупинитись (і які залишаються основним джерелом підтримки для тих, хто має особисті контакти). [Приватний сектор](#) і [приватні громадяни](#) також активізуються, пропонуючи квартири для новоприбулих, яким ніде зупинитись. А Словаччина надає [фінансову підтримку](#) приватним особам та туристичним закладам, які розміщують у себе громадян України (100 євро на дитину та 200 євро на дорослого щомісяця). Хоча ці варіанти є критично важливими в перші дні та тижні, велика кількість новоприбулих [вже чинять тиск](#) на місцевий житловий фонд у деяких містах, що призводить до зменшення кількості доступного житла та стрибка цін. Кількість осіб, які прибули в Польщу ([1,2 млн](#) станом на 8 березня), зараз перевищує чисельність другого за величиною міста країни Кракова. Багато країн, де спостерігається найбільша кількість прибулих, вже відчують [брак доступного](#) або соціального житла. Загалом висока вартість і [житлова дискримінація](#) залишаються постійними проблемами для багатьох мігрантів, які шукають житло для оренди.

Після різкого зростання кількості прибулих у 2015-2016 рр. ми також побачили низку творчих підходів до задоволення потреб у житлі, в т.ч. [пошук](#) волонтерів, які готові прийняти у себе біженців, і організація спільного проживання біженців з місцевою [молоддю](#) і [особами літнього віку](#). Такі ініціативи, як правило, невеликі за масштабом і тому можуть лише незначною мірою скоротити потребу в житлі, але вони пропонують важливі можливості для міжкультурної взаємодії і можуть бути розширені в подальшому. Збільшення фінансової допомоги – це ще один спосіб допомогти людям впоратися з високими або зростаючими витратами на житло.

Який стан захисту фізичного та психічного здоров'я?

Через два роки після пандемії COVID-19 національні системи охорони здоров'я продовжують перебувати у стресовому стані. Постраждалим в результаті конфлікту насамперед знадобиться швидка медична допомога. Проблеми, пов'язані з конфліктами, у т.ч. труднощі з фізичною дистанцією та надзвичайний стрес, у поєднанні з відносно низьким рівнем вакцинації серед українців, [ймовірно призведуть до збільшення](#) рівня інфікованості COVID-19 і попиту на медичні послуги. Доступ до медикаментів – ще одне актуальне питання. Демографічний склад новоприбулих створюватиме особливий тиск на охорону здоров'я людей похилого віку, дітей та жінок, у т.ч. вагітних. Поки що приймаючі країни зосередились на обслуговуванні новоприбулих з використанням базових систем охорони здоров'я, а не на створенні паралельних систем, що є позитивним сигналом.

Але яким би важливим не було фізичне здоров'я – це не єдина турбота. Як ми бачили в [заголовках](#), життя людей буквально перевернулось за одну ніч, а деякі люди вимушені були чекати на морозі по 60 годин у багатокілометрових чергах, щоб перетнути кордон і дістатися безпечного місця. Водночас, особливо оскільки більшість чоловіків зобов'язані залишитися в Україні, сім'ї роз'єднані, а ті, хто дістався Європи, переживають за безпеку своїх близьких на батьківщині. Саме через такі стресові ситуації психічне здоров'я та психосоціальна підтримка є невід'ємним компонентом гуманітарних заходів – і тому вони також мають бути ключовою частиною інтеграційних підходів. Однак європейські системи захисту психічного здоров'я недостатньо розвинені і страждають від [хронічної недостатності інвестування](#). Широким верствам населення складно отримати доступ до послуг з догляду, а біженцям та іншим мігрантам зробити це ще складніше. Надзвичайно важливо суттєво збільшити фінансування клінічних служб охорони психічного здоров'я, щоб підтримати новоприбулих у подоланні травм, і застосовувати неклінічні підходи у партнерстві зі школами, громадськими організаціями та іншими.

Як залучити новоприбулих до системи освіти?

Велику частку [українських біженців](#) становлять діти шкільного віку, що може мати серйозні наслідки для шкільних систем посеред навчального року. Держави-члени вже докладають зусилля, спрямовані на долучення дітей до базової системи освіти, але раптове долучення великої кількості дітей-біженців створює низку проблем. Це може перевантажити можливості шкільної системи на інституційному рівні та негативно вплинути на співвідношення вчителів і учнів. Діти часто стикаються з труднощами, які виходять за рамки простого виконання домашнього завдання, включаючи адаптацію до нової школи, подолання травми, мовних бар'єрів та відмінностей у навчальній програмі. Вчителі часто недостатньо підготовлені для вирішення цих проблем. Зараз оцінюються різні підходи, зокрема створення [спеціальних класів](#) для переведення українських дітей до польських класів та залучення україномовного персоналу. Водночас не варто забувати і про студентів, чия університетська освіта також перервалася. Хоча в теорії українські студенти мають [доступ до державної вищої освіти](#), їм може знадобитися додаткова підтримка, у т.ч. стипендії або компенсація витрат на житло, втім, наразі незрозуміло, яким чином будуть зараховуватись академічні кредити. Також незрозуміло, скільки неукраїнських студентів зможуть отримати доступ до вищої освіти ЄС, а скільки планують повернутися до своїх країн походження.

Як подолати мовні бар'єри?

Деякі українці [вже володіють](#) угорською або румунською мовою як рідною, тоді як особисті контакти та лінгвістична близькість з іншими слов'янськими мовами (напр., польською, словацькою та чеською) можуть зменшити мовні бар'єри, які перешкоджають мігрантам орієнтуватись у необхідних послугах чи отримувати доступ до них. Проте попит на усних і письмових перекладачів залишиться значним і нагальним. А в довгостроковій перспективі мовні курси будуть важливими для дорослих, допомагаючи їм влаштуватись і зорієнтуватись у своїх нових громадах, тоді як діти зможуть отримувати допомогу в школах. Для тих, хто працює або шукає роботу, особливо корисними є уроки з використанням лексики, пов'язаної з роботою, і мовних курсів, організованих за місцем роботи.

Як інтегрувати новоприбулих на ринку праці?

Сприяння доступу до ринку праці традиційно перебуває в центрі уваги інтеграційної політики і має вирішальне значення, враховуючи обмежені фінансові ресурси

новоприбулих та [поточні виклики](#) з конвертацією грошей у місцеві валюти. Роботодавці в низці держав-членів ЄС зберігають оптимізм щодо поглинаючих можливостей своїх ринків праці, наголошуючи, що вони можуть легко прийняти від 100 тис. ([Словаччина](#)) до 500 тис. ([Польща](#)) додаткових працівників. Ініціативи приватного сектора, які пропонують роботу у поєднанні з додатковою підтримкою (напр., житлом) для новоприбулих біженців, набирають обертів. А дефіцит робочої сили означає, що можливостей може бути навіть більше, але, швидше за все, не всі зможуть з легкістю увійти на ринок праці. Окрім мовних проблем, приїздять переважно жінки, діти та люди похилого віку, а це означає, що значна частка новоприбулих могла бути неактивною на українському ринку праці і не буде активною в ЄС. А у сфері догляду вміння доглядати за дітьми та літніми може бути передумовою для працевлаштування. Хоча дехто може справді швидко стати економічно самодостатніми, уразливі біженці потребують довготривалої підтримки. Проте країни, які їх приймають, переважно не є державами загального добробуту.

Проблеми виходять далеко за рамки простого підбору вакансій, хоча залишається питання, чи відповідатимуть профілі потенційних працівників наявним вакансіям. Так, окрім дефіциту низькокваліфікованих працівників, польський ринок праці намагається подолати великий дефіцит працівників спеціальної кваліфікації. Україна має [добре освічену робочу силу](#), але “розтрата мізків” є постійною проблемою серед біженців, а освіта в Україні відстає від розвитку ринку праці. Якщо спрямувати на ринок праці робітників з нижчою кваліфікацією може бути відносно легко, то особам з більш високою кваліфікацією може бути складніше через труднощі з її визнанням (особливо якщо вони, тікаючи, не змогли захопити з собою документи, які підтверджують їхні навички). З 2015 р. Європа визнала важливість завчасного підтвердження інформальних та неформальних навичок і визнання іноземних кваліфікацій, що повинно дозволити біженцям скористатися своїми навичками. Для директивних органів, які прагнуть до цього і одночасно намагаються заповнити дефіцитні вакансії, натхненням може слугувати шведська ініціатива [“Прискореного режиму” \(Fast Track\)](#). Директивні органи також повинні приділяти увагу умовам праці та зменшувати ризики експлуатації.

З іншого боку, українцям, які приєднуються до мереж своїх знайомих, може бути легше знайти роботу через такі зв'язки. Крім того, можливість українців подорожувати в межах ЄС означає, що вони теоретично можуть поїхати в регіон, мовою якого вони володіють і де відчувають, що для них відкриваються найбільші можливості. Більшість інших біженців не мають змоги цього робити.

Яку роль грає ставлення громадськості?

Ставлення громадськості до біженців та мігрантів впливає на те, як прийматимуть новоприбулих, а також на відповідну місцеву та національну політику. Увесь ЄС надав вражаючу підтримку українцям. Однак це не обов'язково означає, що так воно і залишиться, як це вже спостерігалось в інших випадках. Вплинути на громадську думку може не тільки час, але й масштаби прибуття. Глава УВКБ ООН вже [попередив](#), що європейська гостинність з часом може зменшитись. Те, що напруженість рано чи пізно виникне, є іншою причиною, [чому питання інтеграції має таке важливе значення](#). Для українців, які переїжджають до Східної Європи, мовна та культурна схожість сприятиме запобіганню такій напруженості, але жодних гарантій це не надає. Адаптуватися доведеться не тільки новоприбулим, тому сприяння залученню на місцевому рівні матиме першочергове значення. А щодо осіб, які належать до расових та етнічних меншин, вже надходили повідомлення про труднощі з в'їздом на територію ЄС, які накладаються на давню проблему [дискримінації мігрантів та представників расових, етнічних та релігійних меншин](#). Зрозуміло, що боротьба з дискримінацією і [стратегічна комунікація](#) гратимуть важливу роль.

Унікальність ситуації

Хоча багато що в нинішньому конфлікті залишається невизначеним, ми знаємо, що після його закінчення знадобиться час на відновлення. І навіть якщо повернення стане можливим, хтось захоче залишитися в ЄС, як це було, напр., з [багатьма боснійцями, які залишилися в Австрії](#) після закінчення війни. Наразі нам невідомі повні масштаби переміщення або в якій державі-члені оселяться люди. Не тільки ця динаміка, а й індивідуальні профілі та локальні контексти формуватимуть інтеграційні міркування, потреби та заходи реагування.

Хоча багато з нинішніх країн призначення дедалі більше усвідомлюють важливість комплексної імміграційної політики, ще існує значний [простір для вдосконалення](#) у різних сферах інтеграційної політики. Більше того, інтеграційна політика у Східній Європі значною мірою проектно-орієнтована, що вказує на необхідність переходу до довгострокового та цілісного підходу. Пошуки правильного балансу між базовою та персоналізованою підтримкою матимуть ключове значення у найближчі тижні та місяці. І в той час як національні органи влади відповідають за приймальні установи і готують рішення щодо правового статусу та інтеграції, саме міста відіграють ключову роль у наданні допомоги новоприбулим з влаштуванням.

ЄС може і повинен відігравати допоміжну роль стосовно держав-членів, а щоб фінансування ЄС мало негайний ефект, воно повинно бути гнучким, відповідаючи різним національним, регіональним та місцевим контекстам. Зрозуміло, що всі рівні уряду потребуватимуть фінансування для забезпечення всієї вищевказаної підтримки – так, [Польща передбачає потребу у 350-700 млн євро](#). ЄС також може організувати взаємодію країн, які в недавньому минулому приймали велику кількість прибулих, таких як Німеччина, Швеція та Австрія, з країнами, які сьогодні перебувають в аналогічній ситуації, для обміну досвідом і передовою практикою.

Масштаби прибуття можуть стати випробуванням для будь-якої держави-члена ЄС, до того ж, багато з цих країн мають відносно невеликий досвід прийому іммігрантів. Нинішня ситуація багато в чому відрізняється від попередніх випадків масштабного прибуття біженців – не в останню чергу через те, що українці майже одразу отримали право на працевлаштування, перебування та доступ до послуг. Важливо також те, що наразі їм дозволено пересуватися в межах ЄС, щоб приєднатись до своїх мереж контактів. І багато хто вже працював чи навчався в ЄС. Але це не означає, що буде легко. Європа продемонструвала дивовижну мобілізацію, завдяки якій сформувався потік допомоги від громадянського суспільства, приватного сектору та окремих осіб – і це саме те, що потрібно для таких масштабних заходів. Щоб інтеграція була успішною, надзвичайно важливо, щоб ця добра воля витримала перевірку часом.